

Самостійне вивчення

Тема: Баштанні культури.

План

1. Господарське значення баштанних культур, поширення, урожайність.
2. Морфологічні та біологічні особливості баштанних культур.
3. Технологія вирощування кавунів, гарбузів і динь.

Баштанні культури належать до родини гарбузових, до яких належить близько 800 видів. У культурі найбільше значення мають роди: гарбузи, кавуни і дині. Плоди баштанних (особливо кавунів і динь) містять багато цукру (6–13% і більше), вітаміни В₁, В₃, С, РР тощо. У кавунах багато солей заліза й фолієвої кислоти. Крім використання у свіжому вигляді, вони є сировиною для переробної промисловості: виготовлення кавунового меду (нардек), повидла, пастили, для соління.

Диню використовують переважно у свіжому вигляді. За різними рецептами з м'якоті дині виготовляють цукати, варення, мед (бекмез), компоти, муси, а також сушать і в'ялять плоди.

Гарбузи з жовтою й оранжевою м'якоттю багаті на солі фосфору і каротин, містять багато фітонцидів. Плоди гарбузів використовують для приготування їжі, соління, маринування, а також виготовлення цукатів, меду та інших продуктів. Олія з насіння гарбузів за смаком нагадує прованську, її широко використовують для харчування в західних областях України.

Баштанні культури мають велике лікувальне значення. Вони містять найважливіші фізіологічно активні речовини, які беруть участь у важливих функціях організму, у регулюванні процесів білкового та жирового обміну. Вживання плодів баштанних поліпшує роботу серця, печінки, шлунку, нирок, легень, підвищує загальний життєвий тонус організму. Наприклад, фолієва кислота, яка міститься в плодах кавуна і дині, справляє антисклеротичну й кровотворну дії. Плоди кавунів із підвищеним вмістом

пектинових речовин мають високі радіопротекторні властивості, здатні виводити з організму радіонукліди, важкі метали та інші токсичні речовини.

Дозрілі плоди кормових баштанних можна довго зберігати у свіжому вигляді. Вони є цінним молокогінним кормом.

Плоди баштанних культур широко використовують для силосування разом із стеблами кукурудзи, для приготування комбінованого силосу, поліпшення смаку грубих кормів.

Баштанні культури мають велике агротехнічне значення, оскільки сприяють очищенню полів від бур'янів і є цінним попередником для озимих і ярих культур. Основними районами товарного баштанництва стала південно-східна зона України, де ґрунтово-кліматичні умови найбільш сприятливі для вирощування баштанних культур. Товарне баштанництво розвивається в Херсонській, Миколаївській, Запорізькій, Донецькій, Одеській областях та Автономній Республіці Крим.

Посівна площа баштанних культур в Україні коливається в межах 180–200 ц/га. Середня врожайність баштанних культур в Україні поки невисока – 80–110 ц/га. Однак кращі господарства вирощують по 300–450 ц/га столових та 500–700 ц/га кормових кавунів, 250–300 ц/га динь, 400–700 ц/га гарбузів.

Морфологічні та біологічні особливості баштанних культур.

Кавун. Рід *Citrullus* об'єднує п'ять видів, з яких в Україні вирощують два: *столовий і кормовий, або цукатний*.

Корінь столового кавуна стрижневий, дуже розгалужений, проникає в ґрунт на глибину 3–5 м і розростається в діаметрі до 7 м. Стебло сланке, являє собою довгу огудину (2–5 м) з 5–10 батогамі, що опушені жорсткими волосками. Листки дуже розсічені на перистонадрізані частки, опушені. Квітки з п'ятьма пелюстками, роздільностатеві, жовті. Жіночі квітки більші за чоловічі, запилюються перехресно комахами. Плід – багатонасінна несправжня ягода на довгій плодоніжці, за формою куляста, овальна або довгаста білозеленувата або темно-зелена, нерідко з мармуровим рисунком.

Кора плода завтовшки від 0,5 до 2 см. М'якоть різна за консистенцією, карміново-червона, рожева, рідше біла або жовта, солодка чи мало солодка на смак. Насіння кавуна плоске, яйцеподібне, з рубчиком по краю і твердою шкіркою, 0,5–2 см завдовжки. Воно буває білим, жовтим, сірим, червоним, брунатним і чорним, часто з плямистим рисунком. Маса 1000 насінин 60–150 г.

Кормовий кавун за зовнішніми ознаками дещо відрізняється від столового. Коренева система його могутніша, ніж у столового, листки з більшими, але короткими частками. Квітки великі з блідо-жовтим вінчиком, чоловічі розміщені на довгих квітконіжках, жіночі – на вкорочених. Плоди різні за формою – кулясті або овально-довгасті, зелені або світло-зелені з темними смужками мармурового рисунка. М'якоть плода блідо-зелена, містить від 1,2 до 2,6% цукру. Маса плода від 10–15 до 25–30 кг і більше. Насіння не має рубчика, маса 1000 насінин 120–130 г і більше.

Кавун столовий – теплолюбна, жаровитривала, дуже посухостійка рослина. Висока посухостійкість кавунів пояснюється добре розвиненою кореневою системою, наявністю на листках і стеблах товстого шару кутикули, а також розвитком додаткових коренів із вузлів огудини.

Насіння кавунів починає проростати при температурі 12–14⁰С, сходи з'являються через 8–10 днів після висівання. Цвітіння середньостиглих сортів настає через 40–50 днів після появи сходів, а ще через такий самий період після цвітіння починається дозрівання плодів.

Біологічною особливістю кавунів є велика розтягнутість періоду зав'язування, формування і дозрівання плодів (40–60 днів).

Кавуни – світлолюбиві рослини короткого дня. Кращі ґрунти для кавунів – легкі за механічним складом, темні гумусовані супіщані й легкі суглинкові чорноземні і каштанові. Малоприсадибні для них важкі глинисті ґрунти, які міцно утримують вологу і погано прогріваються.

В Україні районовано понад 30 сортів столових кавунів, які істотно різняться між собою тривалістю вегетаційного періоду та іншими

господарсько-біологічними ознаками. Найпоширеніші з ранньостиглих Борисфен, Борчанський, Голопристанський, Огоньок; із середньостиглих Астраханський 1, Таврійський, Красень, Десертний; із середньопізніх Мелітопольський 60, Сніжок; з кормових кавунів Дисхим і Яксатовський тощо.

Гарбузи. Гарбуз належить до роду гарбузових, який об'єднує понад 10 видів. В Україні поширені три види гарбузів – звичайний, або столовий, великоплідний і мускатний.

Гарбуз звичайний характеризується ознаками: стебла різко гранчасті з борозенками (кабачки й патисони, що належать до цього виду, мають кущову форму). Квітки чоловічі зібрані по кілька в пазухах листків, жіночі – одиничні, розміщені на бічних пагонах. Плід – обернено-яйцеподібний, кулястий або видовжений із дерев'янистою корою.

М'якоть волокниста, вміст цукру 4–8%. Плодоніжка п'ятигранна, борозниста. Насіння середнє за розміром із світлим обідком, біле, кремове або темне, містить 36–52% олії. Маса 1000 насінин 200–300 г. До цього виду належать найпоширеніші столові сорти Мозоліївський 15, Український багатоплідний, Мигдальний 35, Славута, Гілея, Херсонський, Новинка.

Гарбуз великоплідний, на відміну від попереднього виду, має циліндричне стебло. Листя ниркоподібне з неглибокими виїмками. Квітки дуже великі, оранжево-жовті. Плід великий, сферичний, круглий або видовжений (маса до 50–60 кг) з м'якою і округлою плодоніжкою. М'якоть плоду пухка, соковита, оранжева, і рідше біла, містить 4–8% цукру. Насіння крупне. До цього виду належать кормові сорти Гібрид 72, Валок та деякі столові.

Гарбуз мускатний має округло-гранчасте стебло, ниркоподібне або лопатеве, м'яко опушене листя. Плодоніжки чотиригранні, борознисті, вкриті жорсткими волосками. Плоди видовжені з перехватом посередині. М'якоть солодка (містить 0,8–11% цукру), щільна з мускатним присмаком. Насіння середнього розміру, бруднувато-сіре з чітким обідком, містить

30–46% олії. Маса 1000 насінин 190–220 г. До цього виду належить сорт Арабатський.

Гарбуз порівняно з кавуном і динею менш вибагливий до тепла й менш посухостійкий. Насіння гарбузів починає проростати при 12–13°C. Оптимальна температура для його росту й розвитку 25–30°C. Невеликі заморозки (мінус 1–2°C) вбивають рослини. Високі температури гарбузи витримують досить добре.

Коренева система заглиблюється у ґрунт до 1 м, розгалужується до 5 м. У посушливі роки на одній рослині зав'язується один-два плоди, тоді як при достатньому зволоженні їх буває 3–4 і більше.

До світла гарбузи мають підвищені вимоги, тому високі врожаї їх як ущільнюючої культури збирають лише на посівах, які мало затіняють поверхню ґрунту. Повного розвитку й нагромадження максимальної кількості вуглеводів плід досягає за 35–45 днів із моменту зав'язування, а потім відбувається процес його дозрівання.

Якщо збирати плоди кормових гарбузів при досягненні ними 40–45-денного віку, валовий збір буває більший, ніж при збиранні в повній стиглості. Пояснюється це тим, що при збиранні гарбузів на початку стиглості добре розвиваються плоди, які утворилися з пізніх зав'язей.

Диня належить до роду *Melo*, який об'єднує близько 15 видів, більшість з яких культурні рослини.

Культурна диня – рослина однорічна, роздільностатева (інколи квітка двостатева). Коренева система складається із головного кореня, який проникає на глибину до 3–4 м. Стебло тонке, циліндричне, порожнисте, дуже галузисте, покрите жорсткими волосками. Листки серцеподібні на довгих черешках. Квітки оранжево-жовті. Плоди великі, різні за формою і забарвленням.

Диня – теплолюбна, стійка проти посухи і спеки, світлолюбна культура короткого дня. Насіння її починає проростати при 15°C. Кращими ґрунтами є чорноземи, каштанові та сіроземи.

В Україні районовано близько 16 сортів дині, з яких найпоширеніші ранньостиглі Алушта, Голянка, Криничанка, Липнева; середньоранні – Тавричанка, Десертна 5; середньостиглі – Берегиня, Золотиста, Інея, Козачка 244 тощо.

Контрольні питання

1. Значення баштанних культур у народному господарстві, їх поширення.
2. Морфологічні та біологічні особливості баштанних.
3. Особливості вирощування баштанних культур.
4. Основні сорти та врожайність.